

АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД
НА АКТУАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПИТАННЯ

УДК 821.161.2.09

Злотник-Шагіна О.О.

ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОЛЕМІЧНИХ ТЕКСТІВ ІПАТІЯ ПОТІЯ
ТА ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО
В НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. ФРАНКА

***Анотація.** У статті досліджуються лінгвостилістичні особливості полемічних текстів Іпатія Потія та Івана Вишенського в науковій інтерпретації І. Франка. Аналізується формування письменниками полемічного стилю в українській літературі.*

***Ключові слова:** ідіостиль, полемічний стиль літератури, Іпатій Потій, Іван Вишенський, Іван Франко, бароко.*

***Інформація про автора:** Злотник-Шагіна Ольга Олександрівна – кандидат філологічних наук; асистент кафедри української та російської мов як іноземних; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

***Електронна адреса:** ozlotnik@bigmir.net*

Zlotnyk-Shagina O.O.

THE LANGUAGE AND STYLISTIC PECULIARITIES OF
POLEMICAL TEXTS OF IPATII POTII
AND IVAN VYSHENSKII IN THE SCIENTIFIC
INTERPRETATION OF I. FRANKO

***Abstract.** In this article the language and stylistic peculiarities of works of Ivan Vyshenskii and Ipatii Potii in the scientific interpretation of*

Ivan Franko are investigated. The formation of Ukrainian polemic and publicistic style by authors is analyzed. The main features of the style of the writers are defined. The specific features of the main works of Ipatii Potii and Ivan Vyshenskij in the context of the epoch of Ukrainian literature Baroque in general and polemic literature partly are analyzed. It is represented the author vision of the main language and stylistic features of texts by Ipatii Potii behind Union and works of Ivan Vyshenskij against Union. It is underlined that Ivan Vyshenskii was the first writer who wrote in Ukrainian language. He founded the epoch of Baroque in the Ukrainian literature.

Key words: style, polemic and publicistic style, polemic literature, Ipatii Potii, Ivan Vyshenskii, Ivan Franko, Baroque.

Information about author: Zlotnyk-Shagina Olha Olexandrivna – PhD; assistant of the department of Ukrainian and Russian languages as Foreign Languages; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

E-mail: ozlotnik@bigmir.net

Злотник-Шагина О.А.

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛЕМИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ИПАТИЯ ПОТИЯ И ИВАНА ВИШЕНСКОГО В НАУЧНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И. ФРАНКО

Аннотация. В статье исследуются лингвостилистические особенности полемических текстов Ипатия Потия и Ивана Вишенского в научной интерпретации И. Франко. Анализируется формирование писателями полемического стиля в украинской литературе.

Ключевые слова: идиостиль, полемический стиль литературы, Ипатий Потий, Иван Вишенский, Иван Франко, Барокко.

Информация об авторе: Злотник Ольга Александровна – кандидат филологических наук; ассистент кафедры украинского и

русского языка как иностранного; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Електронний адрес: ozlotnik@bigmir.net

І. Франко дав цілком нову інтерпретацію ідіостилістичних особливостей полемічних творів Іпатія Потія та Івана Вишенського. Праць про індивідуальний стиль творів І. Вишенського та Іпатія Потія в українській лінгвістиці мало (М. Возняк, Д. Коваль, О. Телехова та ін.). Саме це пояснює зацікавлення нами мовними особливостями цих полемістів та аналізі їх творчості в різних наукових інтерпретаціях (в основу нашого дослідження покладені напрацювання І. Франка [1-4]).

Праця І. Франка "Життя й літературна діяльність Іпатія Потія" сприяла інтеграції спадщини письменника в український науковий контекст. Учений наголосив на постаті полеміста "як творця великого культурного діла, поєднання Русі з Римом, а тим самим західноєвропейською культурою..." [1, с. 508]. Як відомо, Іпатій (світське ім'я Адам) Потій у літературно-релігійній полеміці виступав на боці католицької сторони, відстоюючи правомірність та необхідність унії для українського народу і зокрема його церкви, наголошуючи на збереженні руської мови у церковній традиції. І. Франко пише про велике значення постаті Іпатія Потія в історії руської церкви, адже він "як письменник, полеміст і проповідник займає [...] визначне становище [...] в історії письменства так само руського, як і польського" [1, с. 511]. І. Франко поділив спадщину Іпатія Потія на три групи чи "відділення", в основу чого ліг жанровий синкретизм творів автора: полемічно-історичні трактати, проповіді (гомелії), листи. Вчений зауважує, що листи і проповіді були написані для тимчасових потреб, а тому і їхня мова була специфічною.

Найважливішими у спадщині полеміста І. Франко називає історично-полемічні трактати: "Унія греків з костелом римським" (1595), "Календар римський новий" (1596), "Антиризис, або Апологія проти Христофора Філалета" (1600)", "Про привілеї..." (1600) та ін. Характер творчості Іпатія Потія дає підстави Франкові визначати її як таку, що належить до польського й українського полемічного письменства. Погоджуємося з тезою І.Франка про те, що у творчості Іпатія Потія відбулося "перехрещення цивілізаційних впливів Русі й Польщі", він став "перший руський проповідник у великім стилі", що "промовляє звичайно по-просту, часто з почуттям, навіть патетично, але все те пливе не з дійсного почуття ані зворушення, все те штука, обчислення, майстерна гра віртуоза" [110, с. 520]. Проповіді Іпатія Потія, його численні відповіді на листи князя Костянтина Острозького, патріарха Мелетія Пігаса та інші репрезентують прагнення полеміста використати особливості епістолярного стилю для опису ситуації / дії.

Великої уваги І.Франко надає аналізу письменницької манери й авторського стилю полеміста, наголошуючи на її найбільш яскравих і промовистих рисах: "Потій не бреше, тільки з незрівнянним артизмом, а може, навіть з іронією виймає слова, докази, бажання з уст адресата, подає йому його власні думки та почуття, в тім числі також такі, яким сам Потій основно противний" [1, с. 521]. У листах Потія до князя Острозького наявний стиль "артистично виграної покори, скромності, щирості та відречення від свого власного "я" [1, с. 522]. Такий самий стиль спостерігається у книзі "Унія", присвяченій роздумам письменника над розходженнями між православ'ям і католицизмом із позицій католицизму. Твір написано простою мовою.

І. Франко правомірно зауважує, що, ведучи мову про головні артикули, Іпатій Потій передусім "бореться більше з протестантами [...], ніж із православними, остерігає тільки русинів, аби занадто не вірили протестантам і не лучилися з ними до боротьби з католицизмом та унією" [1, с. 525]. Загалом про ідіостиль Потія І. Франко зауважує, що автор пише "попросту, зрозуміло для широкого загалу, не дозволяє собі ні на які відсотки, окрики та дотепи [...]". У Потія немає ані крихти гумору; він радше впадає в пафос, але й тут уміє держатися в границях, подиктованих добрим смаком [1, с. 526–527].

"Антириси́с" Іпатія Потія був написаний як відповідь на "Апокриси́с" Христофора Філалета. Твір відрізняється жвавим та дотепним стилем, мова якого насичена емоційним забарвленням та експресією. Полеміст послідовно захищає унію як "благодать Божу", називає її "святою єдністю". І. Франко детально аналізує лист александрійського патріарха Мелетія Пігаса до Іпатія Потія, зауважуючи, що відповідь Потія "зовсім неподібна до листу Мелетія. Не промовляє тут покірний священник, скромний дослідник, що дбає тільки про вислідження правди. Потій промовляє гордо, свідомий своєї вищості, з тим почуттям, що має в своїм посіданні самотності, непохитну правду" [1, с. 529]. Учений наголошує на ерудованості Потія, начитаності у працях Отців Церкви, історії церкви (мова творів підтверджує це).

Щодо проповідей і гомілій Іпатія Потія, то І. Франко зауважує, що "повно там риторички, не раз блискучої та ефективної, але дуже далекої від тої простоти, яку бачимо в книжечці "Унія" [...]. Нема в Потія того широкого погляду на справи церкви та суспільності, який визначається у Скарги [...]. Проповіді Потія дуже абстрактні, загальні та безбарвні, без виразних знаків хвилі" [1, с. 532]. Іпатій Потій підтримував ідею про переклад Святого Письма руською,

тобто тогочасною книжною українською мовою. Він був прихильником засвоєння кращих зразків західноєвропейської культури і шанувальником латинської мови як мови європейської освіченості.

Великого значення надавав І. Франко мовним особливостям творів І. Вишенського. Йому присвячено розвідки "Іван Вишенський і його твори" (1895), "Іван Вишенський, руський писатель XVI віку" (1892), "Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність" (1911), загальні характеристики спадщини полеміста вміщені у працях "Южнорусская литература" (1904), "Нарис історії українсько-руської літератури" (1910). Франко писав, що І. Вишенський є майстром риторики і полеміки. Важливою є характеристика індивідуального стилю Вишенського як першого в українській літературі автора, який використав гумористично-сатиричні стилістичні засоби проти своїх супротивників. За оцінкою І. Франка, Вишенський опинився між двома світами – давнім православним візантійським світоглядом, що на той час сприймався як минуле, застаріле, і західноєвропейським реформаційним рухом і гуманізмом, які несли ідеї Ренесансу. Це було засвідчено і в мові творів полеміста. І. Франко правомірно наголошує на тому, що аргументи Вишенського як учасника полеміки не відзначалися чимось винятково новим і авторським, але він писав дуже точно та вдало, заклично, використовуючи такі художньо-стилістичні засоби, які сильно і переконливо діяли на читачів.

Першим твором полеміста І. Франко називає послання до князя Костянтина Острозького. Одночасно було написано і "Послання до єпископів", приблизно у 1596–1600 рр. та інші твори: "Як полеміст в обороні православія від закус латинства Іван Вишенський не сильний. Він користується в своїй

полеміці звичайно чужим матеріалом, зібраним у руських книгах" [4, с. 232].

У монографії "Іван Вишенський і його твори" вчений подав реєстр усіх відомих на той час списків і публікацій творів Вишенського, згадок про нього, дав огляд існуючих досліджень життя і спадщини. Монографія І. Франка будується на основі використання індуктивного методу дослідження матеріалу. Вчений рухається від спостережень над окремими деталями, феноменами, творами до загальної характеристики постаті Вишенського, його життя і спадщини. Франко приділяє особливу увагу хронології творів І. Вишенського, робить важливий внесок у питання дослідження рукописних списків творів, зокрема їхніх протографів та псевдоавтографів. Важливо, що автор приділяє велику увагу мові творів полеміста, в яких виокремлюється індивідуальний стиль.

Аналізуючи твір "Слід до осягнення та вивчення художності", Франко називає його коротким конспектом головних засад афонського чернечого життя, що містить також екскурс у полеміку православних із католиками. Твір "Про еретиків" дослідник визначає як післямову до "Повідомлення короткого про латинські зваби". Детально аналізує І. Франко твір "Терміна про лжу", що був написаний Вишенським як своєрідна передмова до "Книжки". Стиль автора суттєво відрізняється від усіх інших вдалим використанням художніх засобів та прийомів іронії.

Найкращим твором І. Вишенського Франко правомірно вважає "Викриття диявола світодержця". Це "правдива перлина аскетичного почування" [4, с. 237], перший твір, що був написаний на Афоні. Тут використовується притча про спокушання Ісуса Христа у пустелі дияволом, що добре відома у християнській літературі. Погоджуємося з думкою Франка,

.....

що для Вишенського, описане у цьому творі є "се пережите, прочуте і важкою духовною боротьбою здобуте самим автором. Він дійшов до тої точки в своїм житті" [4, с. 239]. Розчарування у світі привели І. Вишенського безповоротно на Афон. І. Франко фактично виправдовує такий вибір автора, підтримуючи повний розрив полеміста із суспільним життям, його відмову захищати інтереси народу, повну байдужість до закликів львівських братчиків повернутися і служити Україні. Загалом ідея про дискусію антихриста з людиною була досить поширена у християнській літературі. Вона прозвучала у працях реформаторів Я. Гуса, М. Лютера, польського соцініанина М. Кровіцького, нашого С. Зизанія, В. Суразького та ін. І. Франко вважає, що Вишенський міг знати ці твори, але його ідея проходить незалежно від них у його "Повідомленні короткому про латинські зваби". Вчений правомірно наголошує, що у другій частині твору прорізується всюди форма послання, очевидно, найзручніша авторові і найвідповідніша духові тодішнього часу.

І. Франко дав власне обґрунтування жанру полемічного твору: "Літературна форма послання, або листа – поетичного, релігійного, наукового чи політичного – появляється у всесвітній літературі, звичайно, в хвилях духового перелому, незвичайного оживлення, загострення противенств і суперечних інтересів, боротьби і спорів, в хвилях великих інформацій" [3, с. 70]. Дослідник прослідковує еволюцію цього жанру від найдавніших часів до епохи Вишенського і його самого. Так, перше використання Вишенським цього жанру І. Франко вбачає у другій частині "Повідомлення...". Незаперечним є те, що полеміст відразу уподобав для себе цей жанр. Порівняно з класичним жанром послання, І. Вишенський, як наголошує І. Франко, віддає перевагу не детальній аргументації, а живості тону, колоритній бесіді,

порушенню моральних і чуттєвих струн у людській душі, тому форма його послань виходить "свобідна, безпретенціональна і zarazом інтимно-суб'єктивна, відповідала найліпше його натурі" [3, с. 71]. І. Вишенський дав фактично власну інтерпретацію дуже популярного жанру художнього стилю, збагативши його своїм підходом і баченням суспільності. Загалом полеміст чітко і послідовно дотримувався цих принципів як головних і базових у ряді своїх творів, які були написані у жанрі послання.

"Послання до всіх, що живуть у Лядській землі"

І. Вишенського сповнене численних закликів до співвітчизників, які містять прохання відвернутися від католицизму, об'єднатися у сильну православну громаду сепаратичного характеру і таким чином врятувати себе. На думку Франка, така програма Вишенського є "егоїстичною і тіснозорою", шкодить суспільному життю. Адже це закрило б православний світ від корисної взаємодії з тією освітою, яка була поширена у Польщі та орієнтувалася на західну освітню систему. І. Франко називає це моралізаторством, пропагандою аскетичних ідеалів, але з часом, як наголошує вчений, Вишенський починає переосмислювати свої погляди, йде назустріч рухам західноєвропейського Відродження, переконається у силі братств, книгодрукування, шкільної освіти, рухається до "праці суспільної, до поступу" [3, с. 128].

На думку І. Франка, твори І. Вишенського являють собою не стільки релігійну полеміку, скільки духовну поезію, сповнену екстазу, біблійних образів, зворотів із живої народної мови. Наголошує дослідник і на візіонерській силі творів автора, світогляд якого базується на твердій вірі у правду євангельських слів. Він запускає свій "зір далеко глибше, в саму душу папізму" [4, с. 236]. Часто Вишенський наводить, як наголошує І. Франко, складні біблійні цитати,

вдається в екзегезу Святого Письма й Отців Церкви, проте його головна сила полягає у сильній моралі (див. статтю Л. Шевченко про лінгвістичне тлумачення біблійної символіки [5]).

Щодо мови творів І. Вишенського, то І. Франко визначав її (мову) як щось середнє між церковнослов`янською і народною. Дослідник пише: "Вишенський хоч і черпає повними пригоршнями зі скарбниці язика народного южноруського, то все-таки не може відважитися писати зовсім попросту, покинути церковнослов`янську основу. Се хитання між чисто народним і традиційно-церковним напрямом веде його до синкретизму язикового, котрий майже в кожній стрічці, в кожнім реченні може до розпуки довести язикового пуриста, але для історика є безмірно інтересний як образ того хаотичного стану, в яким находився наш язик в початку своєї літературної кар`єри, виломлюючися з обіймів церковщини" [3, с. 211].

Загалом у науковому світі І. Франка надається значна увага ідіостилістичним особливостям творів Іпатія Потія та І. Вишенського. Дослідник першим наголосив на значущості їхньої уваги до української мови та внескові у формування полемічного і публіцистичного стилів української літератури епохи Бароко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Життя й літературна діяльність Іпатія Потія / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 39. – 1981. – С. 500–542.

2. Франко І. З історії Брестського собору 1596 р. / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 46. – Кн. 2. – 1984. – С. 195–236.

3. Франко І. Іван Вишенський і його твори / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986.– Т. 30. – 1983. – С. 7-211.

4. Франко І. Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 28. – 1981. – С. 260–278.

5. Шевченко Л.Л. Біблійна символіка. Лінгвістичний аспект / Л.Л. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2005. – Вип. 11. – С. 19–24.

REFERENCES

1. Franko I. *Life and Literature Ipatiya Potiya* [Zhyttya y literaturna diyalnist Ipatiya Potiya] / Ivan Franko // Zibrannya tvoriv : u 50 t. – К. : Naukova dumka, 1976–1986. – Т. 39. – 1981. – S. 500–542.

2. Franko I. *From the history of the Brest Cathedral in 1596* [Z istoriyi Brest's'koho soboru 1596 r.] / Ivan Franko // Zibrannya tvoriv : u 50 t. – К. : Naukova dumka, 1976–1986. – Т. 46. – Кн. 2. – 1984. – S. 195–236.

3. Franko I. *Ivan Vyshensky and his works* [Ivan Vyshenskyy i yoho tvory] / Ivan Franko // Zibrannya tvoriv: u 50 t. – К. : Naukova dumka, 1976–1986.– Т. 30. – 1983. – S. 7–211.

4. Franko I. *Ivan Vyshensky, his time and writer's work* [Ivan Vyshens'kyu, yoho chas i pys'mennyts'ka diyal'nist'] / Ivan Franko // Zibrannya tvoriv : u 50 t. – К. : Naukova dumka, 1976–1986. – Т. 28. – 1981. – S. 260–278.

5. Shevchenko L.L. *Biblical Symbols. Linguistic aspect* [Bibliyna symbolika. Linhvistychnyy aspekt] / L.L. Shevchenko // Aktualni problemy ukrayinskoyi linhvistyky : teoriya i praktyka. – 2005. – Вуп. 11. – S. 19–24.

Дата надходження до редакції – 26.09.2017 р.

Дата затвердження редакцією – 20.10.2017 р.